

HUIS MET HISTORIE

In afwijking van wat in deze rubriek gebruikelijk is staat dit keer geen huis centraal maar een monument. Het leek de samenstellers van deze rubriek, Max Cramer en Jan Lamme, goed om de monumentale zitbank op de hoek van de Insulindelaan en de Hoge Naarderweg als uitgangspunt voor een aflevering te nemen.

De bank is geplaatst als een hommage aan Prof. Van Rees en wordt om die reden dan ook wel de Van Reesbank genoemd. Over de betekenis van deze man voor onze samenleving gaat dit artikel, dat werd geschreven door Max Cramer.

DE VAN REESBANK

Op de splitsing van de Hoge Naarderweg, de Godelindeweg en de Insulindelaan staat een door velen onopgemerkte zitbank, die groen is uitgeslagen en door de tand des tijds en vandalisme is gehavend. Vroeger rustten hier vermoeide wandelaars, genietend van de vergezichten over de lager gelegen omgeving. Een ansichtkaart uit de jaren dertig toont deze bank in nog ongeschonden toestand en geeft een beeld van de lommerrijke begroeiing.

Het feit, dat er in de jaren dertig een ansichtkaart van deze bank bestond, toont, dat men hieraan waarde toekeende en als karakteristiek voor Hilversum beschouwde.

Het autoverkeer heeft echter steeds meer ruimte opgeëist, vandaar dat de bank thans verlaten en enigszins ongemakkelijk op een klein driehoekig pleintje staat met daarop een enkele boom.

Wat echter nog steeds opvalt is het gebeeldhouwde portret van een man, die volgens het onderschrift Professor doctor J. van Rees voorstelt. Op de achterzijde staat nog nauwelijks leesbaar: 'In memoriam den oud-voorzitter der I.O.G.T. 16-4-1854 – 4-1-1928 aan de gemeente Hilversum overgedragen'.

Jacobus van Rees (1854-1928)

Jacobus van Rees werd op 16 april 1854 in Utrecht geboren. Zijn vader, Otto van Rees

was hoogleraar in de rechtsgeleerdheid te Groningen en later te Utrecht. Na het overlijden van zijn vader in 1868 werd de veertienjarige Jacobus opgevoed door zijn grootvader Rijk van Rees, die eveneens hoogleraar te Utrecht was in de wis- en natuurkunde.

Jacobus van Rees zette deze traditie voort en werd, na op 17jarige leeftijd in 1861 het Staatsexamen Gymnasium behaald te hebben, student medicijnen te Utrecht. In 1878 promoveerde hij tot doctor op het proefschrift 'over de luchtademing van de Carcinus Moenab', een soort strandkrab.

Uit zijn huwelijk op 22 september 1881 met Constance Adriane Katharina Cordula Vaticché werden drie kinderen geboren: in 1882 een dochter Franchise Elisabeth Cordula (Lizzy), in 1884 een zoon Otto en in 1886 opnieuw een dochter Maria Jeannette Adriana (Mies).

In 1889 werd van Rees buitengewoon hoogleraar in de histologie (weefselleer) te Amsterdam na reeds drie jaar lector geweest te zijn. Deze jaren woonde hij, op korte verblijven in Napels en Freiburg na, in Amsterdam.

Jacobus van Rees. (foto: Goois Museum)

Nadat van Rees tussen 1878 en 1893 vooral van wetenschappelijke belangstelling blijk had gegeven, kreeg hij in het begin van de jaren negentig steeds meer belangstelling voor maatschappelijke verhoudingen. Hierbij streefde hij naar een zo vrij mogelijke persoonlijke ontwikkeling van het individu, zonder enige van buiten of door de mens opgelegde dwang. Een vergelijkbare stelling, voortkomend uit zijn vak, luidde: 'de menselijke natuur zal blijken veel beter te zijn dan velen aannemen, zoodra de condities tot het ontplooiën daarvan gunstiger, de stoornissen geringer zijn'.

Hilversum

Als arts vestigde hij zich in Hilversum, waar hij een huurpand aan de Hoge Naarderweg 16 betrok: 'een mooie villa welke een grote tegenstelling vormde met de krotjes, die vlak tegenover de ingang daarvan stonden', zoals in een gedenkboek over van Rees staat omschreven. Wellicht is hiermee de villa 'de Witte Hull' bedoeld, die omstreeks 1927 plaats heeft moeten maken voor het Raadhuis. Volgens een kaart uit 1885, die zich in het Goois Museum bevindt, stond inderdaad een blokje kleine woningen tegenover de ingang van deze villa. Later is deze imposante villa genummerd aan de in 1901 aangelegde Witte Hullweg.

Het tweede adres in Hilversum, waar van Rees gewoond heeft. Villa Reehoeve, Ceintuurbaan 1, op 3 mei 1927 gefotografeerd vlak voor de afbraak. (foto: Goois Museum).

Volgens de verhalen laat van Rees enkele jaren later een villa bouwen aan de Ceintuurbaan, waarvan de architect H.P. Berlage de ontwerper zou zijn geweest. Het glas-inlood zou door A.J. DerKinderen vervaardigd zijn. Deze villa kreeg de naam "Reehoeve".

In hoeverre de naam van Berlage terecht aan deze villa verbonden is blijft onzeker. Bekend is dat Berlage aan de Ceintuurbaan twee villa's heeft gebouwd; opdrachtgever van Ceintuurbaan 14 was de familie Cruys (1894), terwijl Mevrouw Hubrecht (1898) op Ceintuurbaan 2 woonde. Alleen de laatste villa, Zonneheuvel bestaat nog, maar geen van beide panden vertonen stilistische overeenkomsten met villa Reehoeve. Deze villa bezit namelijk een vrij traditionele vormgeving met houten serres, balkons en vakwerk in de topgevels als kenmerkende details.

Uit een vermelding op een bouwdoossier blijkt, dat het hier de in 1927 afgebroken villa Ceintuurbaan 1 betreft. De bouwtekeningen van dit pand zijn helaas niet bewaard gebleven, zodat de naam van de architect onbekend blijft. In de grote hal van dit huis organiseerde van Rees volksavonden voor de gewone man, waarbij alcoholvrije dranken werden geschonken. De opkomst was vaak zo talrijk, dat plannen voor een volksgebouw werden gemaakt. Dit resulteerde uiteindelijk in de aankoop van een oude boerderij op de hoek van de Nieuweg en de Langestraat. Dit werd "Ons Huis", de voor-

loper van de Volksuniversiteit en de Openbare Bibliotheek. Tot 1900 woonde van Rees in de villa aan de Ceintuurbaan, waarna hij naar Laren verhuisde.

Tolstoiaanse broederschap te Blaricum

In het begin van de jaren negentig was van Rees namelijk gegrepen door de ideeën van de Russische schrijver Tolstoj. Hierdoor konden zijn eigen opvattingen over de individuele ontwikkeling van de mens zich verder vormen. Dit resulteerde in 1893 in een plan voor een landbouwkolonie, het zogenaamde 'Heideplan'. Hierin ontwierp van Rees als het ware een blauwdruk voor een ideale samenlevingsstructuur waar mensen meer ontplooiingsmogelijkheden moesten krijgen. Voorlopig bleef dit plan nog onuitgevoerd.

Wel was van Rees ondertussen voorstander geworden van het vegetarisme en gebruikte hij geen tabaksartikelen meer. Nadat hij in 1897 bij de totstandkoming van de Algemeene Nederlandsche Geheelonthoudersbond was betrokken, richtte van Rees in 1899 samen met enkele medestanders de Tolstoiaanse Kolonie der Internationale Broederschap te Blaricum op. Hij kocht veertien hectare bouwland en hakhout voor 6700 gulden. Een aantal idealisten probeerde vanuit christen-anarchistische beginselen een ideale samenleving te creëren. Hierbij leefden zij op communistische wijze in een gemeenschappelijk huis, waren vegetariër en gebruikten geen tabak en alcohol. Gezamenlijk werd de grond omgewerkt en bebouwd.

Reeds vrij snel werd het principe van één gemeenschappelijk huis losgelaten en werden op het terrein meerdere kleinere woningen gebouwd. Van Rees heeft echter niet zelf in de kolonie gewoond, maar in een huis in de directe omgeving op het grondgebied van Laren. In deze woning werd in 1903 als vervolg van de uitgangspunten van deze kolonie een Humanitaire School gevestigd, waarbij scholieren door individueel onderwijs hun mogelijkheden zo goed mogelijk konden ontwikkelen.

Terug naar Hilversum

In 1915 kwam van Rees opnieuw in Hilversum wonen in een huis aan de Godelindeweg nr. 20, dat in 1900 door de bekende Hilversumse architect J.W.Hanrath was gebouwd voor de heer P.W. van Anrooij.

Van 1915 tot 1927 woonde van Rees op Godelindeweg 20.

Dit huis toont een voor die tijd strakke vormgeving, waarbij gekozen is voor een asymmetrische gevelindeling en bouwmassa, hetgeen bereikt wordt door het dak van de bijkeuken en berging te verbinden met het hoge schilddak van het hoofdvolume.

Met de familie van Anrooij onderhield van Rees sterke vriendschappelijke contacten. In 1895 was Mevrouw C. van Anrooij namelijk gelijktijdig met hem toegetreden tot de Internationale Orde van Goede Tempeliers, een organisatie die zich eveneens tegen alcoholgebruik keerde. Voor deze instelling heeft van Rees bijzonder veel werk verzet, zowel in binnen- als buitenland. Jacobus van Rees woonde tot 17 mei 1927 op dit adres aan de Godelindeweg.

Het laatste jaar van zijn leven woonde hij op Sumatralaan 5 in Hilversum. Inmiddels was zijn vrouw in 1927 gestorven, evenals zijn oudste dochter. Op 4 januari 1928 overleed Jacobus van Rees op bijna 74 jarige leeftijd.

Strijd tegen drankmisbruik

De persoonlijkheid van Jacobus van Rees heeft op velen een grote indruk gemaakt. Het was een bijzonder gedreven man, die niet alleen oog had voor maatschappelijke ontwikkelingen, maar ook daadwerkelijk veranderingen wilde aanbrengen. Zijn strijd tegen alcoholmisbruik voerde hij met een verbazingwekkende inzet. In ruim dertig jaar hield hij 3000 lezingen, vooral voor jongeren. Ook deelde hijzelf folders uit in het dorp en stelde hij zijn huis voor iedereen open, zowel rijk als arm.

Zijn betrokkenheid bij de kolonie in Blaricum was niet alleen financieel, maar vooral trad hij op als stimulator en raadgever. In zijn steun aan mensen, die militaire dienst uit overtuiging weigerden, ging hij tot het uiterste; hiervoor heeft hij zelfs tien dagen in de gevangenis doorgebracht.

Naast deze sociale bewogenheid heeft ook zijn uiterlijke verschijning de aandacht getrokken, zoals zijn forse baard en zijn bijzondere wijze van kleden. In het gedenkboek over van Rees schrijft een tijdgenoot: 'het zich los maken van het conventionele bleek later zich geenszins tot het dragen van een vrije kleeding te beperken, maar was duidelijk de uiting van een geestelijke gesteldheid, die hem in het groote leven deed handelen en werken, zooals hij meende dat goed was. Daarbij was geen spoor te vinden van een gevoel van zelfverheffing, waartoe het bewust afwijken van het gewone en banale zoo dikwijls voert. Juist het bescheidene en eenvoudige in zijn optreden stempelde hem tot zulk een beminnelijk en goed man''.

Rode kastanje

Het wekt dan ook nauwelijks verbazing, dat de gemeente Hilversum in 1926, – van Rees leeft dan nog –, een verzoek van de Algemeene Nederlandsche Geheelonthoudersbond, afdeling Hilversum ontvangt om als eerbetoning aan haar in 1925 afgetreden voorzitter Jacobus van Rees een boom te mogen planten aan een plein, straat of laan, waaraan de naam van Van Rees verbonden is.

De directeur Publieke Werken, W.M. Dudok, adviseert het college ter zijner tijd een plaats vast te stellen in de omgeving van de Ceintuurbaan of de Witten Huil als meer duidelijkheid is gekomen in het doortrekken van de Johan Geradtsweg of in de uitvoering van de Raadhuisplannen. Vijf jaar later wordt dit plan gerealiseerd. Op 17 oktober 1931 wordt een rode kastanje geplant op de hoek van de Godelindeweg en de Hoge Naarderweg, tegenover het huis waar Jacobus van Rees 12 jaar heeft gewoond.

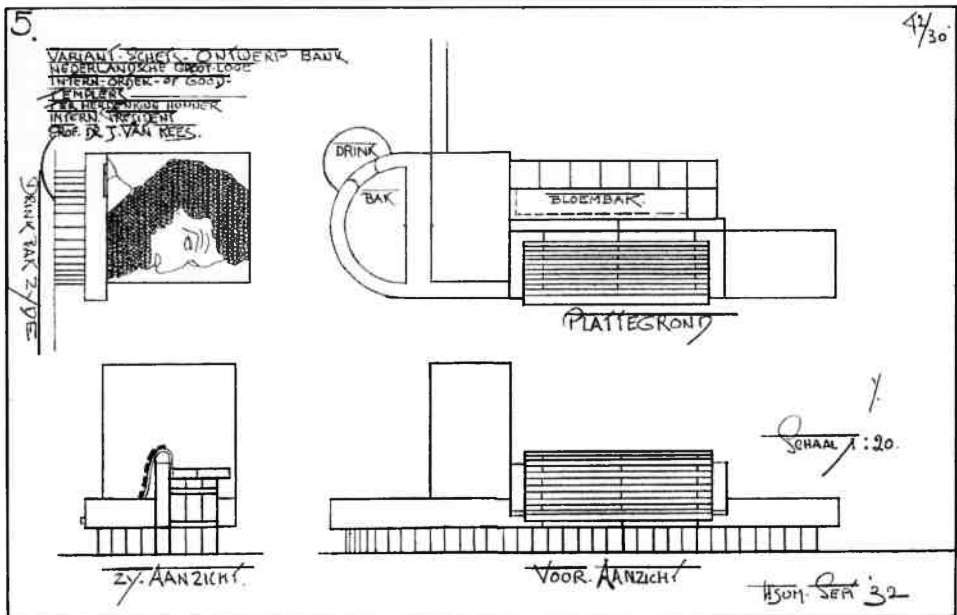
De zitbank

Enkele maanden later bericht de International Order of Good Templars het college van Burgemeester en Wethouders van Hilversum, dat zij van plan zijn een zitbank te plaatsen bij de van Reesboom om hun bezielende 'leider en ziel' van hun organisatie op

Het planten van een rode kastanje als eerbetoon aan van Rees op 17 oktober 1931. (foto: Goois Museum)

Bouwtekening van de monumentale zitbank, gedateerd september 1932. Coll.: Gemeentearchief Hilversum

deze wijze te eren. Bovendien zouden zij graag een laan in de omgeving van deze boom naar hem zien genoemd. Aangezien de gemeente geen bezwaar heeft wordt de bank op 8 juli 1933 onthuld in aanwezigheid van burgemeester Lambooy.

De bank was ontworpen door de architect H.A. van Anrooij, een zoon van de opdrachtgever van het huis, waar van Rees het langst heeft gewoond. De Amsterdamse beeldhouwer Johannes Gustaaf Wertheim vervaardigde het portret, terwijl de Firma R. van Norren het werk had uitgevoerd.

In de NRC van 8 juli 1933 staat het volgende over deze bank:

'De bank is opgetrokken op een 0.75 M. diep liggende, betonnen funderingsplaat ter dikte van 0.20 M. Hierop is in klinkers een kern gemetseld welke het 7000 kg zware Donaugraniet draagt. Het in het zicht blijvend gedeelte is bekleed met speciaal voor dit doel gebakken paarse Siegersdorfer bau-keramiek. De eigenlijke zitbank bestaat uit drie, vrij van het graniet dragende gesmede, gebogen ijzeren strippen, waarop geprofileerde blank-gelakte Djattihouten ribben zijn aangebracht.

De beeldenaar van prof. van Rees meet 0.95 x 0.85 M. gehouden in het Donau-graniet. (..) In een gepolijst gedeelte van de keerzijde is een In Memoriam ingehakt.

Achter de zitbank is een bloembak, afgedekt met zwart-verglaasde Siegersdorfer gevel-deksteen. De bak is gevuld met blauwe bloemen (de kleur van de geheelonthouders). Voor de beeltenis is een klein, half cirkelvormig waterbekken met een straal van 0.75 M. in het graniet uitgehouwen. Het water loopt uit den uit de hand gehamerde bronzen spuer in een wijder, met rivierkeijtes bestraat bassin van enkele centimeters diepte, waardoor een spiegeling ontstaat en waaruit het water door een kolk wegvloeit. Rondom het overige gedeelte der bank is een perron van gemetselde paarse flagstones aangebracht''.

De Van Reesbank, gefotografeerd kort na de plaatsing in 1933. (foto: Goois Museum)

Onderhoud

In 1937 wordt geklaagd, dat de gemeente de bank slecht onderhoudt, waarna het college van burgemeester en wethouders belooft de bank en drinkbak zorgvuldiger te onderhouden.

Thans is een gelijke klacht en belofte op zijn plaats, aangezien dit monument er opnieuw verwaarloosd bijstaat.

Thans staat de bank er verwaarloosd bij en is de zitting vernield. Een restauratie is zeker op zijn plaats.

Het zou bijzonder jammer zijn als Hilversum een dusdanig aardig object, dat zo met de plaatselijke geschiedenis verbonden is, zou verliezen. Het werk en de markante persoonlijkheid van Professor Jacobus van Rees verdient een betere nagedachtenis. Bovendien een gemeente, die geen oog heeft voor haar eigen verleden, zal geen kans zien haar eigen identiteit te behouden: want bouwwerken staan er ook om ons te vertellen waar we zijn. Laat het niet zover komen, dat wij, in Hilversum om ons heen kijkend, moeten zeggen: waar zijn wij ergens!

Max Cramer

Met bijzondere dank aan Ed van Mensch (Goois Museum), het Gemeentearchief, afdeling Bouwtoezicht, Annette Koenders en Bob Dogger.

Bronnen

1. Prof. Dr. J. van Rees dankbaar herdacht. Gedenkboek 1929.
2. Map Prof. J. van Rees in het Goois Museum.
3. Dossier Monumenten tijdvak 1854-1939, trefwoord van Rees-bank Gemeentearchief Hilversum.
4. Catalogus Otto en Adya van Rees.
5. Vivat 1906, trefwoord van Rees.
6. Tussen Vecht en Eem, 1985 nr. 2., M.W.J.L. Boersen, 'de kolonie te Blaricum', p. 80-98.
7. M.W.J.L. Boersen, De Kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum. Uitg. Historische Kring Blaricum 1987.